

Vet Jordan hvordan?

AVATARPSYKOLOG Den kontroversielle canadiske psykologen Jordan Peterson har blitt sine egne ideers demagogiske avatar, skriver Guro Øiestad. Hun kunne likevel gjerne ha gått i terapi hos ham, men ville aller helst selv hatt ham i behandling.

Hvordan, Jordan, ble du så demagogisk? Hvorfor forlot du din regel nummer 9 – Anta at den du lytter til, kanskje vet noe du ikke vet? Er det fordi du holder så hardt i regel nummer 8 – Si sannheten – eller i hvert fall, ikke lyv, at predikanten i deg har overtatt styringen?

TEKST

Guro Øiestad

ILLUSTRASJON

Steph Hope

PUBLISERT 1. april 2019

EMNER

Jordan Peterson

essay

politikk

samfunn

retorikk

YouTube

Polarisering er uhensiktsmessig, nesten alltid. Ofte er polarisering destruktivt. Og det rare er at vi driver med det hele tiden. Er du ikke god, er du ond. Er du ikke med meg, er du mot meg. Vi kjemper for å ha rett, og spisser argumentene når vi blir motsagt. Jordan Peterson, eller rettere sagt meningene om ham, er polariserte. Jeg blir nysgjerrig når en person blir sterkt elsket og hatet på en gang, og har derfor sagt ja^[1] til å reflektere

litt rundt fenomenet Jordan Peterson, eller JP, som han heter på YouTube, der videoer med ham per januar 2019 er avspilt 85 millioner ganger.

På spørsmålet om hva som er det aller viktigste i budskapet hans, sier JP i samtale med Dr. Oz på YouTube: «Livet innebærer lidelse, som vi må ruste oss til å tåle. Og ansvaret ligger hos oss selv, hos individet. Det er gjennom å ta og følge opp dette ansvaret at du finner mening i livet. Håndterer du livets lidelse og smerte med ansvarlighet, blir du et bedre menneske, både for deg selv og andre. Lykke er ikke målet, men kan komme som en bieffekt av å ta ansvar.»

Vi kan ikke skylde på andre når vi møter motgang, mener altså JP. Et stykke på vei er jeg enig med ham. Men jeg synes han trekker det individuelle ansvaret for langt, i retning av det amerikanske idealet om «the selfmade man», som «starter med to tomme hender». Dette er noe jeg skal komme tilbake til, under overskriften «Politikeren» JP. Men først til *psykologen* JP.

Psykologen JP

Vi blir kjent med psykologen JP gjennom boka *12 regler for livet*, som ble friskt og morsomt anmeldt av Line C. Gjerde her i tidsskriftets novemberutgave i 2018. Under overskriften *Politisk ukorrekt selvhjelp* skrev hun at «Jordan Peterson messer sine råd som om han var Gud sjøl, men i det ligger også en god dose omsorg og varme» (s. 1056). Jeg synes hun har et godt poeng, og vil utdype hvorfor.

JP syr sine 12 regler over følgende lest: Hver regel har sitt kapittel, som innledes med et par godt fortalte historier. Så går han langt inn i religiøse og klassiske myter og sagn, spesielt fra Bibelen. Han mener at Bibelens urgamle fortellinger, fortalt og foredlet gjennom årtusener, inneholder grunnleggende innsikter om menneskers følelser og individuelle behov og plikter. Og siden mennesket som behovsvesen nok ikke har endret seg siden Bibelen fant sin form på 300-tallet e.Kr., gjelder ifølge JP Bibelens innsikter fortsatt. Mot slutten av hvert kapittel går så JP tilbake til den konkrete regelen, med en direkte og inntrengende oppfordring til leseren, som her: «Når du er blitt sterkere, vil du legge ut på livets reise, la ditt lys skinne så å si, på den himmelske høyden og følge din rette bestemmelse ... Da vil du kunne påta deg verdens nådeløse byrde og finne glede i den. ... Rett opp ryggen og skyt brystkassen frem» (s. 51).

JPs selvhjelpsformel er altså slik: Først fanger han leseren med et par gode hverdagshistorier. Dernest forankrer og legitimerer han regelen i en «høyere himmel» av urgamle religiøse myter og fortellinger. Og så, når blodet bruser hos leseren, går han raskt tilbake til den konkrete utfordringen som ligger i den nå «helliggjorte» regelen.

Også jeg blir fanget av JPs personlige historier i boka om de 12 reglene. Men jeg faller av i hans bibelhistoriefortelling. Dels fordi jeg her opplever ham som trettende ordrik og assosierende, men mest fordi jeg synes han går for langt i sine forsøk på å tolke universell og tidløs mening inn i de urgamle fortellingene. Jeg tror ikke helt på ham, og kommer tilbake til hvorfor, under avsnittet Forskeren JP. Samtidig antar jeg at JPs univers av gamle myter slår særlig godt an hos mennesker som liker science fiction og

fantasy. Og dermed også hos mange unge menn, som jo er JPs hovedtilhengerskare. Fantasy og science fiction er en rik og populær sjanger, og hvis jeg er inne på noe her, så har JP funnet en kongevei med sitt ansvarlighets-budskap. Jeg kan forstå at han tenner unge sjeler som føler tomhet, meningsløshet og isolasjon. JP blir den oppmuntrende faderen, alternativt «Gud sjøl» eller kanskje Gandalf, som sier: Hør her gutten min, du har en flamme i deg. Ta ansvar, finn ut hvor engasjementet ditt ligger. Nettopp i engasjementet ligger ditt bidrag til verden.

Som psykolog er jeg enig i flere av rådene JP gir i boka, og jeg har sans for måten han kombinerer myndighet med varme på. Som denne lille oppskriften under regel 4:

Sammenlign deg med den du var i går, ikke med det en annen er i dag: Legg merke til noe som plager deg, som bekymrer deg, som ikke lar deg i fred, som du kunne ordne opp i, som du ville ordne opp i. Du finner slike ting ved å stille deg selv (om du virkelig vil vite det) tre spørsmål: «Hva er det som plager meg?» «Er det noe jeg kan fikse?» «Vil jeg virkelig fikse det?» Er svaret nei, på ett eller alle spørsmålene, så let et annet sted. Sikt lavere. Let til du finner noe som plager deg, som du kan gjøre noe med, som du vil gjøre noe med, og gjør det. Det kan være nok for en dag (side 138-139).

JP oppfordrer oss til å kjenne sympati med frykten for å gripe tak og ta ansvar, men samtidig finne steg som er små nok til at vi mestrer det, slik at vi motiveres til å ta mer ansvar. Han inntar rollen som autoritativ forelder, som – i motsetning til autoritære eller ettergivende foreldre – kombinerer tydelige forventninger med varm responsivitet, og får selvstendige, trygge barn som klarer seg bra i samfunnet (Baumrind, 1995). Kommunikasjonen mellom voksne og barn åpnes opp med varme, som i neste omgang gjør det mulig å nå fram med krav og forventninger (Tilton-Weaver et al., 2010).

Dagen etter at jeg hadde lest regel 8 – *Si sannheten – eller i hvert fall, ikke lyv*, kjente også jeg meg «velsignet» av JPs «preken» om å si sannheten: Jeg ble litt mindre feig, litt mer direkte og mer «sann», i en situasjon der jeg måtte si fra om noe negativt til en liten gruppe mennesker. JP inviterer til mindre forstillelse, mer ærlighet, noe jeg synes er bra. Selv om den hvite løggen også kan være helt nødvendig, mener nå jeg.

Så langt om den forsvarlige selvhjelpen som JP tilbyr. Noen av påstandene og ytringene i boka til JP reagerer jeg negativt på. Når han sier at «vold er standardinnstillingen» hos mennesket, og at menneskebarnet først og fremst må disiplineres (s. 159), synes jeg han overdriver betydningen av det onde i mennesket. Jeg er skeptisk til måten han snakker om straff og belønningsregimer overfor barn på. Han ser ut til å mene at et «nei» må etterfølges av en trussel om straff for å virke, inkludert mild fysisk avstraffelse. Jeg får inntrykk av at JP ikke helt har fått med seg, eller ikke anerkjenner, kunnskapen fra nyere utviklings- og tilknytningspsykologi. Han snakker riktignok om vennlighet som hovedingrediensen i foreldre–barn-forholdet – jeg tror JP er en god pappa. Så kanskje er det hans opptatthet av dominans og hierarkier som fører ut på villspor her?

«Dominanskalkulatoren» er ifølge JP en urgammel mekanisme i hjernens dypere strukturer, som alltid tikker og går, som beregner vår plass i hierarkiet, og som hele

tiden gir oss impulser til å handle slik at vi øker vår dominans. Jeg tror JP har rett i at vi, ofte ubevisst, vurderer egen og andres relative status. Men i sin nesten dogmatiske iver etter å dokumentere betydningen av menneskets klatring i dominanshierarkier mener jeg at han undervurderer andre like grunnleggende trekk i menneskets natur, som behovet for å samarbeide. Han snakker riktignok også mye om menneskets sosiabilitet og samarbeidsevne, men det virker som han mener at behovet for å dominere er sterkere.

I boka *Vi* beskriver biologiprofessoren Dag Hessen (2017) hvordan vi (også) er evolusjonært designet for godhet og samarbeid, og at rettferdighetsprinsippet ligger dypt kodet i oss som art. Oppskriften for det gode samfunn, sier Hessen, ser ut til å være relativ likhet – ikke absolutt likhet – som gir hver enkelt en opplevelse av systemrettferdighet. Ondskap vokser ofte ut av en reell eller opplevd følelse av urettferdighet (Hessen, 2017). Det er for øvrig grundig dokumentert at relativ likhet og rettferdighet bygger sunne og velfungerende samfunn, mens økende grad av ulikhet gir stigende problemer på alle samfunnsområder (Piketty, 2015; Wilkinson & Pickett, 2011).

Et velfungerende samfunn har nødvendigvis hierarkiske strukturer, rangstiger ligger i oss, som Hessen sier. Men hvis vi hele tiden kalkulerer med noe, ser det ut til å være rettferdighet. Som art tåler vi ikke urettferdighet, vi trives i samfunn som styres etter relativ rettferdighetstenkning. Rettferdighetskalkulatoren ligger trolig dypere i oss og overstyrer til en viss grad dominanskalkulatoren. Eller sagt på en annen måte: Vi organiserer oss i hierarkier, som JP sier, men de *må* oppleves som rettferdige.

Forskeren JP

Som professor i psykologi har JP forsket på betydningen av religion og mytiske historier for personlighet og motivasjon, som han skriver om i sitt hovedverk *Maps of Meaning* (Peterson, 1999). JP forteller, i en samtale med filosofen Sam Harris på YouTube, at han har lest «alt» av religiøse skrifter og historiske myter og sagn, og at han finner de samme grunnleggende «sannhetene» overalt. Han mener dette borger for deres gyldighet. Men gjør det egentlig det?

Jeg ser gode grunner til å sette spørsmålsteget ved JPs bruk av klassiske og antikke skrifter som empirisk grunnlag. Som Sam Harris repliserer: «Selv om man kan trekke arketyrisk informasjon ut ifra gamle skrifter, er det dumt å bygge livet vårt på historier laget av folk som ikke hadde noen av våre verktøy, modeller, erfaringer og moderne kunnskap. Særlig fordi religiøse skrifter er dogmatiske, etikken i Bibelen lar seg ikke påvirke av nyere filosofi, rasjonalitet og vitenskap.»

I religion er poenget å tro, i forskning er poenget mer å tvile; være kritisk. Men også forskeren har et ståsted, kanskje en sterk lojalitet til et perspektiv, som må tøyles. I forskningen snakker man om *allegiance – troskap* – at forskerens teoretiske preferanse påvirker retningen i forskningsfunnene. Fenomenet har vist seg å ha stor betydning i forskning på komparativ effekt mellom terapiretninger. Grunnleggere av terapiformer, som forsker på og sammenligner «sin» terapi med andre terapier, finner

gjennomgående at egen terapiform har oppnådd bedre resultater enn andres (Luborsky et al., 1999).

«Den som leter skal finne», står det i Bibelen (ja, det står også kloke ting i de gamle skriftene). Men når JP finner det samme i «alle» gamle skrifter, kan det like gjerne være at han finner det han (ubevisst) leter etter, som at han har funnet sannheten. «Du leser veldig mye inn i historier, og kaller det sant fordi du finner det brukbart?» spør Sam Harris.

Jeg synes JP avslører sine tilløp til pseudovitenskapelighet og dogmatisme – skråsikre uttalelser uten saklig grunnlag – i samtale med sosiologen Helen Lewis, når hun spør om hans tanker rundt klimakrisen. Vel, sier JP litt nonchalant, jeg har lest 200 bøker om miljøets utvikling, og egentlig ikke funnet belegg for at miljøkatastrofen man snakker om, er menneskeskapt. Lewis lar klimakrisen ligge.

Jeg har videre lurt på om JPs utstrakte bruk av religiøse og antikke skrifter har bidratt til at mange høyreekstreme har trykket ham til sitt bryst. I et intervju i A-magasinet får jeg hjelp av filologen Donna Zuckerberg til å filosofere over dette. Hun er selv fascinert av antikken og har doktorgrad i gresk dramatikk. Etter et par års dypdykk i ytre høyres nettaktiviteter, har hun oppdaget «et voksende nettsamfunn av menn som vrir og vrenger på antikkens filosofi og dramatikk for å skape pseudo-intellektuelle begrunnelser for hat mot kvinner og feminister». «Det er ikke bare antikkens tekster «mannosfæren» trykker til sitt bryst», sier Zuckerberg videre, «middelalderen og kristen historie er også favoritter. Likeledes er evolusjonspsykologi og biologi hyppig siterte kilder.» Kan det være at JPs kilder i seg selv – han «kryssklipper» nettopp i Bibelen, gamle myter, evolusjonspsykologi og biologi – høyst urettmessig oppfattes av ytre høyre som et tegn på at han politisk hører til der, selv? JP sier han er «sick and tired» over å bli tatt til inntekt for politisk ytre høyre, han ønsker primært å hjelpe folk til å ta tak i livet sitt, sier han. Likevel snakker han ofte om politiske temaer, og understreker da at han er en demokratiforkjemper.

«Politikeren» JP

JP kaller seg selv for «klassisk liberalist», som i USA er nokså mainstream, og som innebærer mye større vekt på individets frihet og ansvar, og mindre vekt på statens utjevne rolle, enn det vi er vant til i Vest-Europa og særlig Skandinavia. På YouTube snakker JP politikk: Han er opptatt av at velstanden som er oppnådd i de vestlige liberale demokratiene, skyldes at den høye andelen av borgerne, i motsetning til i land med andre styreformer, har hatt muligheter og insitamenter til å realisere sine evner og interesser innenfor samfunnets mange «hierarkier», der det å oppnå suksess i hovedsak har vært basert på kompetanse. Han mener at hver og en har ansvar for å finne sin plass i samfunnets hierarkier, men også at samfunnet må sørge for mest mulig like muligheter. JP mener også at alle hierarkier over tid har en tendens til å bli korrumpert, slik at det blir andre ting enn kompetanse som sikrer forfremmelse, og at det bør være særlig den velutdannede venstresidens hovedoppgave å sørge for at så ikke skjer.

JP hevder at vår tids liberale demokratier er de beste samfunnene historien kan fremvise, fordi hierarkiene i utgangspunktet er bygget omkring verdier og kunnskap som flertallet holder som viktig og etterstreber, og ikke bare «tom» makt. Det er imidlertid påfallende at han knapt med et ord kommenterer eller anerkjenner at det nettopp er de vestlige liberale demokratiene, som med sin globale «suksess», har medført raskt voksende sosial ulikhet verden over, ikke minst i USA, og en klima- og økokrise som truer vår sivilisasjon. I stedet sier JP lakonisk at ja, verden er urettferdig, vi får utdelt ulike kort, og hver av oss har ansvar for å spille så godt vi kan med den korthånden vi har fått. Men, sier jeg, tar vi kortspill-metaforen på alvor, ser vi at mange mennesker aldri har fått et eneste kort på hånden. Metaforen viser hvordan individets ansvar trekkes for langt i JPs gammeldags-liberale måte å tenke politisk på. Vår verden ser annerledes ut enn da de klassisk liberale ideene oppstod. I dag må staten beskytte oss mot den private eiendomsrettens ekspansjon og de rike og sterkes frihet.

Riktignok sier JP flere ganger at han ikke ønsker å snakke om politikk. Men han bruker sine psykologiske betraktninger som argument for en politisk samfunnsorden: Vestens demokratier er best, sier han, ved å gi muligheter for mest mulig fri selvrealisering. Det kan være at han tar feil, i hvert fall delvis. Ja, vi mennesker har i oss en ustyrlig trang til å mestre. Men ligger ikke behovet for tilhørighet, fellesskap, samarbeid og rettferdighet enda dypere, som en forutsetning for mestring? Og hva slags samfunn er da det beste? Et komplisert spørsmål, og det er nok ikke sikkert at Jordan vet hvordan.

JP som menneske

Bli vi ikke alle skapt delvis i samspill med omgivelsene? Jo, og omgivelsene har bidratt til å polarisere fenomenet JP, ved å trekke synspunktene hans mye lenger enn han selv har ment. I samtale med den norske journalisten Hanne Skartveit sier JP at han ofte opplever seg mer forhørt enn intervjuet, og at dette har gjort ham mindre resilient i den offentlige samtalen. Jeg skjønner ham, og jeg synes han framstår ulikt, avhengig av samtalepartneren. Når han blir intervjuet (eller «forhørt») av folk som i utgangspunktet virker provosert av ham, som Cathy Newman, blir han irritert over å bli tillagt ytterliggående standpunkter som han gjentatte ganger må modifisere. I den nevnte samtalen med Dr. Oz får JP snakke i lange resonnementer. Oz er en aktivt lyttende og støttende samtalepartner som stiller hjelpsomme oppfølgingsspørsmål. Sammen med en varm farsskikkelse kan JP slappe av og rolig legge fram sine synspunkter. I samtale med Sam Harris opplever jeg JP som nesten febrilsk assosierende, og lite dialogisk innstilt, i betydning av å *ikke* være åpen for at samtalepartneren kan ha sett noe han selv ikke ser. I en duell med en i utgangspunktet jevnbyrdig mann ser han ut til å kjempe hardt for å komme høyest i hierarkiet.

JP bidrar selv til polarisering ved å fremme bombastiske påstander på forutinntatt grunnlag. I samtalen med Skartveit forteller JP at han nærmest kan bli besatt av en idé. I boka om de 12 reglene skriver han om hvordan en idé kan ta form av en personlighet (side 236):

Et faktum er noe som er dødt, ... Men en idé som griper en person, den lever ... En idé har et mål. Den vil noe. Den postulerer en verdistruktur ... En idé er en personlighet, ikke et faktum. Når den manifesterer seg i en person, har den en sterk tilbøyelighet til å gjøre den personen til sin avatar, tvinge personen til å omsette den i handling.

En avatar er «et guddommelig vesens tilsynekomst på jorden». Kanskje har JP selv blitt en avatar for sine egne ideer, og glemmer det han selv sier: Man kan velge å slutte å være ideers avatar, forandre seg og gå videre.

Kanskje JP har klatret så raskt opp i toppen av «hierarkiet» at dominanskalkulatoren hans har gått litt i spinn, og kanskje er det derfor han kjemper så hardt for sine standpunkt, som jeg synes han gjør, i mange av samtalene på nettet? Har han noen grandiose trekk, som spiller seg ut i popularitetens opphetede favn? Kanskje har han strevd med kognitiv dissonans, og løst det ved å (ubevist) trekke slutningen «Når jeg blir så berømt, så må det jeg sier, være både sant og viktig»? Kanskje han er forført av sine pedagogiske evner og veltalenhet?

For det er ingen tvil om at JP har pedagogiske evner, alene på scenen er han en blanding av slentrende og strukturert, mens han framfører sitt budskap. Men jeg reagerer på den agiterende formen hans, og lurar på om han er sånn i utgangspunktet, eller om han har blitt sånn, drevet av polariseringens sentrifugalkraft. Jeg synes han i noen sammenhenger er assosierende på grensen til det konspiratoriske.

Jeg tror JP har det slitsomt. I mange av samtalene på YouTube virker han hektisk, man ser at han strever for å regulere seg, jeg tror han er stresset i sitt indre. Han blir konfrontert med sine pseudo-vitenskapelige meninger, han blir tillagt meninger han ikke har, eller ikke mener så sterkt, han blir opphøyd og bejublet, han blir omtalt som forrædersk og farlig, og alt sammen i en grell offentlighet på internett. Han har blitt sine egne ideers demagogiske avatar, han kunne ha godt av å lese sin egen bok, i ro og fred på en hytte på fjellet. Det er bra han har kona Tammy, som kan holde rundt ham om natten.

Helt til slutt: Jeg spurte meg selv, underveis i lesningen av *12 regler* – kunne jeg gått i terapi hos Jordan Peterson? Og svaret var – ja, det kunne jeg. Jeg tror han er god til å lytte og utforske, jeg tror han kan ha spennende og åpnende innspill når han sitter i terapeutstolen. Men jeg har kommet til at jeg heller ville hatt ham som klient, fordi han ser ut til å være litt ute av balanse. Og kanskje tatt imot ham ved å spørre: Hvordan er det for deg, Jordan, å være JP?

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 56, nummer 4, 2019, side

TEKST

Guro Øiestad, psykologspesialist, førstelektor ved UiO

ILLUSTRASJON

Steph Hope, illustratør

- Baumrind, D. (1995). *Foreldre og barn: Psykologiske og sosiologiske aspekter*. New York og London: Garland Publishing.
- Dr. OZ (4.oktober, 2018). Oz Talk: Jordan Peterson's Rules to Live By. Hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=AscPHmLWo-M>
- Gjerde, L. (2018). Politisk ukorrekt selvhjelp. *Utdanning og Vitenskap*, 11, 1056-1057.
- Harris, S. (28. januar, 2018). Sam Harris & Jordan Peterson - Vancouver - 1 (CC: Arabic & Spanish). Hentet fra https://www.youtube.com/watch?v=jey_CzIOfYE
- Hessen, D.O. (2017). *Den nye moralen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Lewis, H. (2018). Jordan Peterson: «There was plenty of motivation to take me out. It just didn't work» | British GQ. Hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=yZYQpge1W5s>
- Luborsky, L., Diguier, L., Seligman, D. A., Rosenthal, R., Krause, E. D., Johnson, S., ... & Schweizer, E. (1999). The Reacher's Own Therapy Allegiances: A «wild Card» in Comparisons of Treatment Efficacy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 95-106.
- Newman, C. (2018). Jordan Peterson debate on the gender pay gap, campus protests and postmodernism. Hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=aMcjxSThD54>
- Peterson, J.B. (1999). *The Road to Nowhere: Romantic Intellectuals, Scepticism, and the Sacred Self*. Canada: Routledge.
- Peterson, J.B. (2018). *Arten og mennesket*. Oslo: Gyldendal.
- Piketty, T. (2015). *Kapitalisme og ulikhet*. Oslo: Cappelen Damm.
- Skartveit, H. (2018). Jordan Peterson om kvinner og menn, totalitære ideologier, sine egne depresjoner, likestilling og makt - og hva vet han egentlig om Skandinavia? Hentet fra <https://play.acast.com/s/skartveit/jordanpetersonomkvinnerogmenn-totalit...>
- Tilton-Weaver, L., Kerr, M., Pakalniskeine, V., Tokic, A., Salihovic, S. og Stattin, H. (2010). Open up or close down: How do Parental reactions affect youth information management? *Journal of Adolescence*, 33, 333-346.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2011). *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Greener and Prosperous*. Oslo: Res Publica.
- Zuckerberg, D. (18. januar, 2019). *Utdanning og Vitenskap* (Intervju av K. Nipen). A-magasinet, 3, 11-15.